

Кредитирането на малките и средните предприятия в земеделието – предизвикателство за търговските банки

Доц. д-р Ренета Димитрова

Нов български университет – София

Резюме

Достъпът до финансиране е една от най-важните предпоставки за развитието на бизнеса. Това е едно от основните предизвикателства пред микро-, малките и средните предприятия изобщо, а в т.ч. и в сферата на земеделието. Развитието им не би могло да се осъществи без да им се осигури достъп както до различни финансови инструменти, така и до европейски, правителствени и други програми в подкрепа на тяхното развитие. Банките все още имат важна роля като институции, финансиращи бизнеса, а в това число и земеделието.

Ключови думи: търговски банки; малки и средни предприятия; банков кредит; земеделие

Lending to Small and Medium Enterprises in Agriculture – A Challenge for Commercial Banks

Assoc. prof. Dr. Reneta Dimitrova

New Bulgarian University – Sofia

Citation: Dimitrova, R. (2019). Lending to Small and Medium Enterprises in Agriculture – A Challenge for Commercial Banks. *Ikonomika i upravlenie na selskoto stopanstvo*, 64(4), 77-87 (Bg).

Abstract

Access to finance is one of the most important prerequisites for business development. This is one of the main challenges for micro, small and medium-sized enterprises in general, and incl. and in the field of agriculture. Their development could not be achieved without providing them with access to various financial instruments as well as to European, governmental and other programs in support of their development. Banks still play an important role as business financing institutions, including agriculture.

Key words: Commercial banks; small and medium sized enterprises; bank loan; agriculture

Развитието на всеки бизнес зависи до голяма степен от достъпа до финансиране. Това се отнася в много голяма степен за микро, малките и средните предприятия, които изпитват значителни затруднения да получат финансови ресурси от банки и други финансови институции, от европейски фондове, бюджетни програми и др. Във връзка с това, целта на настоящата разработка е да представи важната роля и предизвикателствата пред банки-

те при финансирането на малките и средните предприятия. За целта на изследването са използвани методите на синтез на информация, дескриптивен и сравнителен анализ.

Разработката започва с акцентирание на важната роля, която малките и средните предприятия имат в икономиката на страната ни. След това се разглежда един от основните проблеми пред тези предприятия, а именно – достъпът до финансиране. Обърнато е вни-

мание на възможностите и реалностите при кредитирането на малките и средните предприятия в земеделието от страна на Българска банка за развитие и търговските банки.

1. За ролята на малките и средните предприятия в съвременната икономика

Два са критериите, въз основа на които предприятията в нашата страна се определят като микро, малки и средни – брой на заетия персонал и размер на годишния оборот и/или стойност на активите¹. Именно в Закона за малките и средните предприятия (Закон за МСП) са заложили основните насоки за развитието им. Тяхното създаване и развитие се насърчава чрез редица дейности от страна на държавата, като:

- Създаване на благоприятни условия за възникването на нови малки и средни предприятия;
- Създаване на благоприятни условия за достъп до капитал, включително предоставяне на финансиране на малки и средни предприятия;
- Гарантиране на част от кредитния риск по кредити, предоставени целево на малки и средни предприятия;
- Разработване и реализиране на програми за малки и средни предприятия;
- Организиране на обучения за придобиване на предприемачески умения;
- Създаване на позитивен образ на предприемачеството чрез програми и мерки за неговото популяризиране;
- Подпомагане проучването на възможността за реализиране на нови бизнес идеи;

¹ Вж: Закон за малките и средните предприятия, Държавен вестник, бр. 82 от 16.10.2009 г., чл. 3 определя като микропредприятия тези, които имат средносписъчен състав на персонала по-малък от 10 души и годишен оборот, който не превишава 3 900 000 лв. и/или стойност на активите, по-малка от 3 900 000 лв.; малки – средносписъчен състав на персонала – по-малък от 50 души, годишен оборот и/или стойност на активите – не превишава 19 500 000 лв.; средни – средносписъчен състав на персонала – по-малък от 250 души, и годишен оборот – не повече от 97 500 000 лв., и/или стойност на активите – не повече от 84 000 000 лв.

• Отдаване под наем на имоти – частна държавна и частна общинска собственост;

• Изграждане на технологични паркове и инкубатори за развитие на малки и средни предприятия.

Безспорен факт е, че микро, малките и средните предприятия играят изключително важна роля в развитието на съвременните икономики на държавите от Европейския съюз, в т.ч. и в България. SWOT анализът на състоянието на малките и средните предприятия в нашата страна, направен от Министерството на икономиката и енергетиката (2013) констатира, че въпреки забавеното развитие на тези предприятия по време на световната икономическа и финансова криза, те остават основен двигател на икономическия растеж в България. Заедно с това осигуряват 75% от заетостта у нас при 68% за Европейския съюз, както и за 68% от добавената стойност, при 58% за Европейския съюз (2013). Техният брой през 2012 г. например е 309 017, докато през 2008 г. те са 279 180 (2013), и нещо много важно – тези предприятия представляват 99,8% от всички предприятия от реалния сектор в нашата страна (2012). През следващите години тези тенденции не се променят чувствително.

По отношение на структурата на този сектор е констатирано, че микропредприятията са 92,2%, малките предприятия – 6,5%, а средните – 0,2%. Видно е, че преобладаващи са микропредприятията (2012). Една друга много важна тенденция също трябва да се отбележи, а именно – преминаване на предприятията от средни към малки и от малки към микро (2013). Например през 2004 г. делът на микропредприятията е бил 90% от всички предприятия, а през 2011 г. е 92%, т.е. с 81 000 предприятия повече (2013). Известно е, че половината от тези микропредприятия се състоят от един човек. През 2013 г. микропредприятията продължават да са най-голямата група и делът им е 91,9% от всички предприятия, малките предприятия са 6,7%, а средните – 1,3% (Янева, Л.). Тази тенденция се запазва и през следващите години. Доказателство за това са следните данни:

- През 2017 г. 53% от нефинансовите предприятия са били с персонал до 50 човека, а 90% от тях са имали персонал до 10 човека;

- През 2018 г. микропредприятията са приблизително 73% от нефинансовите предприятия, малките – около 6%, и средните – 1%, т.е. продължават да преобладават микропредприятията.

Този кратък анализ на развитието на сектора - микро, малки и средни предприятия, през последните години е направен не само, за да се покаже актуалното му състояние, но и за да се акцентира върху ключовото присъствие на тези предприятия в икономиката на България.

2. Достъпът до финансиране – основен проблем пред микро, малките и средните предприятия

В Стратегията за насърчаване на малките и средните предприятия в периода 2014–2020 г. като една от слабите страни на този сектор се посочва ограничеността на капиталовото финансиране. Причините са, че капиталовите пазари не изпълняват добре ролята на посредник между спестяванията и производствените инвестиции, както и значителната степен на неоползотворяване на програмите за подпомагане на малките и средните предприятия, финансирани от Европейския съюз (2013). Този проблем не е от днес. Още през 2004 г. в Политика на Европейския съюз за малки и средни предприятия като проблем номер едно на тези предприятия и най-важна пречка в развитието им се посочва ограничаваният им достъп до финансиране и най-вече до инвестиционни кредити (2004). Посочени са и причините за това, а именно:

- по-слабата възможност на малките и средни предприятия да обезпечават с активи искането за банково финансиране;
- липсата на кредитна история;
- изготвяне на прецизни бизнес планове;
- счетоводните документи да отразяват реалното им състояние.

Подобряването на достъпа на малките и средните предприятия до финансиране ос-

тава важна цел на Европейската комисия. Не случайно девизът на т.нар. Харта за малките и средните предприятия е: „Мисли първо за малките“ (Харта на МСП). В следващия го Small Business Act for Europe ясно са разграничени десет принципа, които трябва да се спазват от държавите по отношение на малките и средните предприятия. Те са (ЕС):

- Създаване на благоприятна среда за развитие на предприемачеството и семейния бизнес;

- Предоставяне на фалиралите предприемачи на втори шанс за бързо започване на бизнес;

- Създаване на конкретни правила за прилагане на принципа „мисли първо за малките“;

- Създаване на отзивчива и отговорна към малките и средните предприятия публична администрация;

- Улесняване достъпа на малките и средните предприятия до обществени поръчки и държавни помощи;

- Облекчаване достъпа на малките и средните предприятия до финансиране и развитие на правната рамка и бизнес средата;

- Даване на по-широки възможности на малките и средните предприятия да се възползват от условията на единния пазар;

- Повишаване квалификацията на работещите и насърчаване на иновациите;

- Превръщане на екологичните предизвикателства във възможности;

- Достъп до нови пазари.

Днес достъпът до финансиране продължава да е един от основните проблеми за сектора на малките и средните предприятия. Разбира се това не е проблем само на българските предприятия, а и е един от основните проблеми на предприятията в Европейския съюз. Според проучването сред малките и средните предприятия в еврозоната (ЕСВ) в периода април–септември 2012 г. 10% от предприятията са изпитали спад в оборотите спрямо предходното шестмесечие. Затруднение с финансирането изпитват в по-голяма степен микро и малките предприятия, както и младите предприятия. Тревожен е фактът, че око-

ло 20% от предприятията изпитват проблеми във финансирането (2012). В това изследване е констатирано също, че за да развият бизнеса си, предприятията използват основно лични спестявания и банкови кредити. По отношение на банковото кредитиране могат да се изведат два основни момента (2012):

- До получаване на кредити достигат предимно малки и средни предприятия (32%), но не и микропредприятия.

- То е достъпно за по-старите предприятия (които естествено имат кредитна история, например – *бележка на автора*), в сравнение с новосъздадените.

В нашата страна развитието на малките и средните предприятия отдавна е национална стратегия. В Закона за малките и средните предприятия са конкретизирани мерките, които биха осигурили развитието на този сектор, в т.ч. и по отношение на финансирането (Закон за МСП):

- Създаване на подходящи условия за достъп до капитал, включително предоставяне на финансиране на малки и средни предприятия;

- Гарантиране на част от кредитния риск по кредити, предоставяни целево на малки и средни предприятия.

Две от насоките, залегнали в Националната стратегия за насърчаване на малките и средните предприятия в периода 2014–2020 г. и касаещи достъпа им до финансиране, заслужават сериозно внимание (2013):

- Насърчаване финансирането от алтернативни източници, в които се включват: капиталовите пазари; международни финансови институции; Българска банка за развитие;

- Насърчаване на кредитната медиация. Идеята тук е Българска банка за развитие да се включи в подпомагането на малките и средните фирми при изготвяне на комплекта документи за кандидатстване за банков кредит.

В сектор „Земеделие“ съществуват както малки и средни ферми, така и големи стопанства, които са оборудвани със съвременна, високотехнологична техника. Това допринася последните да произвеждат значителни количества суровини и продукция. Много ва-

жна за развитието на селските райони обаче е дейността на малките стопанства, които са от решаващо значение за осигуряването на работни места, което от своя страна допринася за балансирано развитие на страната. Доказателство за това е новата стратегия на ЕС с наименование „От фермата до вилницата“, в която значителна роля е отредена на малките и средните предприятия, в т.ч. и в областта на земеделието. По своята същност това е стратегия за устойчива храна, която ще обхване всяка стъпка в хранителната верига – от производителя до консуматора (2019).

3. Банково финансиране на микро, малките и средните предприятия в земеделието, в България – възможности и реалности

Банковото финансиране, от което се нуждаят микро, малките и средните предприятия, в зависимост от това дали са новосъздадени или вече действащи, може да бъде разделено на:

- Финансиране на стартиращ дребен и среден бизнес;

- Финансиране на развиващ се дребен и среден бизнес.

Според националното ни законодателство стартиращите микро, малки и средни предприятия могат да са еднолични търговци, физически лица и юридически лица. Тук трябва да бъде уточнено какво да се разбира под стартиращ бизнес. Не е едно и също, ако едно предприятие е новосъздадено или е предприятие, което е вече действащо, но се насочва към дейност в друг сектор на икономиката. И при двете предприятия става дума за стартиращ бизнес, но от гледна точка на търговската банка разликата между тях, при искане на кредит, е съществена. Във всички случаи едно новосъздадено малко или средно предприятие, което за пръв път ще развива нов бизнес, е по-рисков кредитоискател за всяка банка, в сравнение с действащо такова. Някои от причините за това са:

- Липса на опит от страна на собствениците в съответния сектор от икономиката;

- Недостатъчни мениджърски умения в различните аспекти от дейността на предприятието – например производствен аспект и/или търговски аспект;

- Липса на финансови средства, с които при необходимост да се подкрепи погасяването на банков кредит;

- Липса на банкова история и в частност на кредитна история на кредитоискателя, и други.

Кредитите, отпускани от банките на малки и средни предприятия в България, могат да бъдат групирани и в зависимост от кредитната институция, която ги отпуска на:

- Кредити от Българска банка за развитие;

- Кредити от търговските банки, които също могат да бъдат поставени в две групи: кредити по оперативни програми на Европейския съюз, като тук ще бъдат разгледани: Програма „Jeremi” и новите оперативни програми – „Програма за конкурентоспособност на предприятията и на малките, и средните предприятия“; Програма „Инициативи за малки и средни предприятия“, от една страна, а от друга – кредитни продукти, разработвани и предлагани от самите банки.

3.1. Ролята на Българска банка за развитие

Българска банка за развитие е единствената държавна специализирана търговска банка с вече достатъчно дълга история на дейност. Тя е създадена през далечната 1999 г. като Насърчителна банка. Основният фокус в дейността ѝ е подкрепата на малките и средните предприятия в нашата страна. През 2008 г. банката е преименувана на Българска банка за развитие АД по силата на специален устройствен закон (Закон за ББР). Член 4, алинея 1 от този закон регламентира точно и ясно целите, които Българска банка за развитие следва да постига чрез дейността си:

- Предекспортно и експортно кредитиране на малки и средни предприятия;

- Предлагане на други продукти, свързани със стимулиране на експорта – гаранции за участие в търгове, гаранции за добро изпълнение, гаранции за авансово плащане, гаран-

ции за изплащане на кредит на износител и други;

- Финансиране на малки и средни предприятия чрез участие в капитала им чрез Фонда за капиталови инвестиции;

- Кредитиране чрез местни банки посредници или пряко дейността на малки и средни предприятия;

- Издаване на гаранции за допълване на обезпечението, предлагано от малки и средни предприятия за получаване на кредити от други местни и чуждестранни банки, пряко или чрез Националния гаранционен фонд;

- Рефинансиране на банки, кредитиращи малки и средни предприятия;

- Рефинансиране на чуждестранни банки, кредитиращи купувача на стоки или услуги, представляващи малки и средни предприятия;

- Финансиране на инвестиции, извън страната, на малки и средни предприятия;

- Управление на финансовите ресурси на Европейския съюз, в т.ч. на средствата от фондове на Европейския съюз;

- Консултантска дейност, свързана основно с подготовката на проекти и кандидатстване за усвояване на средства/субсидии от фондове на Европейския съюз;

- Консултиране на малки и средни предприятия относно капитала или структурата, и свързаните с това въпроси.

Очевидно е, че според действащото законодателство в центъра на дейността на Българска банка за развитие стоят малките и средните предприятия. На сайта на банката днес е определен фокусът на дейността ѝ и той е насочен към (bbg):

- Стартиращи предприятия и иновации;
- Износители на готова продукция;
- Преработвателна промишленост;
- Минерални ресурси и природни богатства;
- Земеделие и туризъм.

Не може да не бъде отбелязан фактът, че във фокуса на дейността на банката не се конкретизира секторът на малките и средните предприятия, както е залегнало в Закона за българска банка за развитие. Несъмнено ог-

ромна част от малките и средните предприятия са стартиращи, поставят си за цел да иновират дейността си, могат да бъдат износители на готова продукция, да работят в сферата на преработвателната промишленост, но всичко това важи с пълна сила и за корпоративни клиенти. Остава се с впечатление, че освен с кредитиране на дребния и средния бизнес, Българска банка за развитие се занимава и с корпоративно кредитиране.

В Закона за Българска банка за развитие в чл. 9 са определени и източниците на нейното финансиране и те са следните (Закон за ББР):

- Доходи от дейността на банката;
- Емитирани от банката облигации;
- Заеми от местни, чуждестранни и международни институции;
- Средства от фондове на Европейския съюз и средства със специално предназначение за развитие на икономически сектори, географски региони и други източници.

Във връзка с горното, трябва да бъде изтъкнато едно важно предимство на Българска банка за развитие – тя привлича парични средства от много европейски и международни партньори. С важно знание са: Европейска инвестиционна банка, Банка за развитие към Съвета на Европа, Международна инвестиционна банка, Черноморска банка за търговия и развитие, Европейски инвестиционен фонд, Европейска асоциация на дългосрочните инвеститори. Заедно с тях, финансиране осигуряват: Скандинавска инвестиционна банка, Кредитаншалт фюр Видерауфбау, Китайска банка за развитие и други. Средствата от тези институции са под формата на кредити за финансиране на инвестиционни проекти, оборотни кредити и гаранционни линии, като тези кредити се използват за развитие на малките и средните предприятия в България.

Българска банка за развитие допринася за развитието на дребния и средния бизнес и с две свои дъщерни дружества – Националният гаранционен фонд и микрофинансиращата институция „Джобс“. Националният гаранционен фонд подпомага развитието на микро,

малките и средните предприятия в три насоки (bbr):

- Издаване на гаранции за допълване на обезпечението по кредити на малки и средни предприятия;

- Предлагане на други продукти на малките и средните предприятия като: гаранции за участие в търг, гаранции за добро изпълнение, гаранции за авансово плащане, гаранции за изплащане на кредит на износител и други;

- Издаване на гаранции за допълване на обезпечението по кредити на малки и средни предприятия, осъществяващи научноизследователска и развойна дейност, и за внедряване на тези продукти и научни разработки в индустрията.

Тук следва да се подчертае, че ролята на Българска банка за развитие като гарант на малките и средните предприятия пред търговските банки не само облекчава самите кредитоискатели, на заедно с това допринася за намаляване на напрежението в банковия сектор по отношение на кредитния риск, тъй като създава и по-голяма сигурност в кредитиращата банка.

Другото дъщерно дружество на Българска банка за развитие е микрофинансиращата институция „Джобс“. Тя е сравнително нова структура, тъй като е създадена през 2010 г., с основна цел – да улеснява достъпа до финансиране на микро и малките предприятия, земеделските производители, самонаети лица, занаятчии и други, които развиват или стартират бизнес у нас (bbr). Голямото предимство на това дружество е, че е изнесено, извън столицата, в областни градове, търговско-промишлени палати, бизнес центрове и други, с което се улеснява достъпът до информация и съответно до кредитиране на желещите финансиране.

По отношение развитието на земеделието трябва да се отбележи активната роля, която изигра Българска банка за развитие през 2009 г., когато по специална правителствена програма започна да предоставя ресурси на търговските банки в нашата страна за целево кредитиране на малките и средните предпри-

ятия и земеделските производители. Четиринадесет банки предоставят 80 млн. лв. кредитен ресурс за подпомагане на селскостопанските производители.

3.2. Ролята на търговските банки

Една от инициативите, допринесла в значителна степен за улесняване достъпа на микро, малките и средните предприятия до финансов ресурс, е програмата „Съвместни европейски ресурси за микро, малки и средни предприятия“, с абревиатура Jeremie (Jeremie). Средствата по тази програма се предоставят с помощта на пет големи търговски банки в нашата страна – Уникредит Булбанк, ОББ, Райфайзенбанк, СИБанк, ПроКредит Банк. По-късно по програмата започват да работят Експресбанк, ДСК, Първа инвестиционна банка и Алианцбанк България. На сайта на тези банки могат да се видят условията на оборотните и инвестиционните кредити, както и на банковите гаранции, които се предоставят по тази програма. Тя е създадена с цел да се подпомогне българският дребен и среден бизнес в следните няколко насоки:

- Създаване на нов бизнес или разширяване на съществуващи такива;
- Осигуряване на достъп до инвестиционен капитал, с цел модернизирани и разнообразяване на дейностите, разработване на нови продукти, осигуряване и разширяване на достъпа до пазара;
- Извършване на изследвания и разработки, трансфер на технологии, иновации и предприемачество;
- Постигане на техническа модернизация на производствени структури, за да се постигне нисковъглеродна икономика;
- Постигане на производствени инициативи, които създават и поддържат устойчиви работни места.

Разбира се програмата поставя и някои ограничения като:

- Предприятията не трябва да са получавали или не са в процес на получаване за същата инвестиция на помощ по оперативни програми, финансиране от Европейския съюз и/или донорски програми;

- Предприятията не трябва да развиват дейност в секторите „Земеделие“, „Рибарство и аквакултури“, „Минно дело и въгледобив“, „Управление, продажби и инвестиции в недвижими имоти“;

- Предприятията не трябва да развиват дейност, свързана с производство и търговия с алкохол и тютюневи изделия, производство и търговия с оръжия и боеприпаси, он-лайн казина и хазарт, незаконно разпространение на видео и аудио.

Защо средствата, предоставяни по програма Jeremie, са изгодни за българските микро, малки и средни предприятия (Jeremie)? Отговорът е съвсем прост – защото отпусканите по тази програма кредити са с по-изгодни условия, отколкото условията по предлаганите от търговските банки инвестиционни и оборотни кредити, а именно:

- По-нисък лихвен процент по отпуснатия кредит;
- Частично обезпечение на кредитната сделка – 50%;
- По-дълъг срок на оборотните кредити – до 5 г.
- По-дълъг срок на инвестиционните кредити – до 10 г.
- Без такса за разглеждане на искане за кредит;
- Възможност за гратисен период;
- Без такса при издаване на банкова гаранция.

Днес внимание заслужава една нова програма, наречена Програма за конкурентоспособност на предприятията и на малките и средни предприятия, с абревиатура COSME (Cosme), която ще се осъществява в периода 2014–2020 г. Тя всъщност надгражда действащата в периода 2007–2013 г. Програма за предприемачество и иновации. Тя ще допринесе за улесняване достъпа на малките и средни предприятия до финансов ресурс чрез два инструмента: механизъм за гарантиране на кредити до 150 000 евро и капиталов механизъм за растеж, като например средства от фондове за рисков капитал. Първата банка, която сключи споразумение с Европейския инвестиционен фонд за участие в тази програма

ма, е СИБАНК. Банката ще предостави 200 млн. лв. под формата на кредити за малките и средните предприятия в България, като броят им се очаква да достигне 1000. Целта на тази програма е да бъдат покривани загуби от дългове. По програмата могат да кандидатстват микро, малки и средни предприятия, регистрирани на територията на Република България и отговарящи на критериите на българското законодателство. Проектите, които ще се финансират, са следните:

- Финансиране на инвестиционни проекти, като покупка на машини и оборудване, транспортни средства; изграждане и обновяване на производствени складове и административни площи; покупка на суровини, запаси и други;

- Финансиране на оборотните нужди на предприятието – покупка на суровини, материали, стоки, външни услуги, ДДС по инвестиционни проекти и други под формата на овърдрафт, кредитна линия или кредит на вноски;

- Банкови гаранции за участие в търг, добро изпълнение, плащане и други.

Като важни предимства на програмата могат да се открият облекчените изисквания за обезпечение, гратисния период при инвестиционните кредити, както и срока на отпусканите кредити – минимум 12 месеца, максимум от 60 до 120 месеца, в зависимост от размера му.

Не може да не бъде отбелязана и една нова оперативна програма, наречена „Инициативи за малки и средни предприятия“ (Cosme). Тя предвижда на България да бъде предоставен ресурс в размер на 102 млн. евро от Европейската комисия и Европейския фонд за регионално развитие. Разпределението на средствата ще се извършва чрез финансови посредници, на които ще се предоставят гаранции за кредитите на малки и средни предприятия. Това предполага банките да намалят големите си изисквания относно обезпеченията по предоставяните кредити.

В обобщение може да се каже, че финансирането по тези, а и по други програми на Европейския съюз чрез търговските банки, е

изключително полезно за българския дребен и среден бизнес. Положителна тенденция, която се наблюдава през последните години, е активното рекламиране на предимствата на кредитите и издаваните гаранции по тези програми на сайтовете на много от търговските банки. На сайта на Министерство на икономиката също може да бъде намерена подробна информация, благодарение на която собствениците на малки и средни предприятия да се запознаят с възможностите, които оперативните програми им дават.

Извън оперативните програми на Европейския съюз, търговските банки в нашата страна разработват и предлагат кредитни продукти на микро, малките и средните предприятия. Нещо повече, болшинството от банките имат за цел да бъдат активни партньори на дребния и средния бизнес. Новата политика на банките намира проявление в разработване на специализирани кредитни продукти, които да подпомагат създаването на нов бизнес и развитие на вече съществуващ. Стратегията за кредитиране на този бизнес е част от кредитната стратегия на всяка банка. Няма банка, която да не е включила в асортимента си от кредитни продукти такива за дребния и средния бизнес. И още нещо, някои от големите банки са изградили специализирани центрове за банкиране на малък и среден бизнес. Въпреки обвиненията към банковия сектор, че кредитната му политика към дребния и средния бизнес продължава да е консервативна, което намира проявление в завишените им изисквания при одобряване на искания за кредит, може да се каже, че през последните години те работят активно в посока облекчаване достъпа до финансиране.

Промените могат да се търсят в две насоки:

- Разработване на разнообразни кредитни продукти, които биват два вида – стандартни кредити и специализирани кредити;

- Облекчаване на изискванията към кредитоискателите по отношение на обезпеченията, кредитната история, лихвените проценти, таксите и комисионните.

Като стандартни могат да бъдат определени срочните инвестиционни кредити, срочните оборотни кредити, овърдрафтните и револвиращите кредити, банковите гаранции. Параметрите на тези кредити са: цел, размер, валута, обезпечение, срок, усвояване, погасяване, лихвен процент – редовен и наказателен, такси и комисионни. След анализ на предлаганите от банките стандартни кредити се констатира гъвкавост по отношение на някои от тези параметри. В някои банки това се определя като бонуси. Към тях могат да бъдат отнесени:

- Увеличаване срока на оборотните кредити – до 5 години, и съответно срока на инвестиционните кредити – до 15 години;

- Въвеждане на гратисен период – за оборотните кредити – 3 месеца, и 6 месеца за инвестиционните кредити;

- Без такса за одобрение на искан кредит;

- Без комисиона при предсрочно погасяване на кредита (най-често обвързано със срок – например след третата година от получаването на кредита);

- Без изискване за предоставяне на бизнес план, дълга бизнес история, прогнозни парични потоци за срока на искания кредит, но при обезпечение под формата на парични средства или високоликвидни активи;

Банките днес предлагат и специализирани кредитни продукти. Такива кредити са например микрокредитите, които се отпускат при следните условия:

- Предназначени са за физически лица – собственици на предприятия и лица със свободни професии;

- Значително намаляване на срока на изискваната бизнес история;

- Отмяна на таксата за разглеждане на искането за кредит;

- Без обезпечение или с обезпечение запис на заповед, издадена от собственика и авалирана на съпруг/съпруга например;

- Усвояването може да бъде касово и безкасово.

Една от банките, които подпомагат активно селскостопанските производители, е УниКредит Булбанк, а един от кредитите е *Кре-*

дит срещу залог на субсидията за земеделските производители, подпомагани по схеми и мерки на Общата селскостопанска политика (UniCredit Bulbank). Земеделските производители могат да избират между следните видове кредит:

- Кредит за оборотни средства;

- Овърдрафт кредит;

- Револвиращ кредит.

Размерът на кредита е до 100% от общия размер на очакваната субсидия, но при кандидатстване след подаване на заявление за подпомагане – по-малката от следните суми – размер на очакваната субсидия или размер на изплатената през предходната година субсидия. Валутата на всеки от посочените по-горе кредити е в лева. Погасяването на кредита е обвързано със сезонността на земеделската дейност. Срокът на издължаване е до 30 юни на годината, следваща подаването на заявлението от клиента пред Държавен фонд „Земеделие“. Важно е да се отбележи исканото обезпечение, което е:

- Залог на вземане върху средствата, които кандидатът за кредит се очаква да получи;

- Запис на заповед за размера на главницата и дължимите лихви;

- Други допълнителни обезпечения при необходимост.

Като предимства на този кредит могат да се посочат:

- Възможност да се комбинират предлаганите три кредита;

- Финансира се субсидията, която отговаря съвсем точно на нуждите на земеделските производители;

- Възможност за сезонно погасяване.

Кредити за земеделските стопани предлагат и Райфайзен банк (RBB). Единият кредит е *Агрокредит за покупка на селскостопанска техника*. Според целта си този кредит е инвестиционен. Чрез него земеделските стопани могат да купуват селскостопанска техника от официални вносители и дилъри на нова и употребявана техника. Условието по кредита са следните:

- Размер – до 510 хил. лв. или 261 хил. евро;

- Срок – диференциран според това дали става дума за нова или употребявана техника. За нова техника той е 5 г., а за употребявана – 4 г;

- Гратисен период – 6 месеца;

- Обезпечението – Особен залог върху закупената селскостопанска техника;

- Погасяване – равни вноски по главницата, с възможност за определяне на индивидуален погасителен план.

Кредитът обаче има условия, които в известна степен затрудняват земеделските стопани, а именно:

- Изисква се бизнес история минимум 12 м., което означава, че от кредитиране се изключват земеделски стопани, стартиращи нова дейност;

- Лихвата не е фиксирана и като такава включва надбавка, определяна в зависимост от размера, валутата, срока и обезпечението по искания кредит. Въпреки че тази надбавка може да бъде променяна, определянето ѝ е субективно.

Друг кредит е *Агрокредит за покупка на земеделска земя*. Той също е инвестиционен кредит. Условието по кредита са следните:

- Размер – до 510 хил. лв. или 261 хил. евро;

- Срок – до 10 г.;

- Гратисен период – 6 месеца;

- Обезпечението – Основното обезпечение е закупуваната земеделска земя, но освен нея се изискват и допълнителни обезпечения, в зависимост от размера на кредита и спецификата на закупуваната земя;

- Погасяване – равни вноски по главницата, с възможност за определяне на индивидуален погасителен план.

И този кредит не може да се използва от земеделски стопани с бизнес история по-кратка от 12 месеца. Плаващият лихвен процент създава възможност за проява на субективизъм от страна на кредитиращата банка.

Третият вид кредити за земеделските стопани, предлагани от Райфайзенбанк, е кредит срещу субсидия от ДФ „Земеделие“. По своята същност това е овърдрафт кредит и като такъв той се отпуска по разплащателната смет-

ка на съответния земеделски стопанин. Параметрите на кредита са следните:

- Размер – до 95% от размера на очакваната субсидия, но не повече от 510 хил. лв.;

- Срок – до 18 месеца;

- Обезпечение – учредяване на залог върху одобрената от Разплащателната агенция субсидия;

- Погасяване – еднократно пълно погасяване на главницата при постъпването на субсидията по сметката на земеделския стопанин.

Има какво да се желае и при този кредит. Бизнес историята, която банката изисква, е 24 м. и е твърде неизгодна, като се има предвид, че става дума за субсидия от ДФ „Земеделие“.

Първа инвестиционна банка също предлага финансиране за земеделските производители, но на основата на подписани споразумения с Министерство на земеделието и храните и с Държавен фонд „Земеделие“ (Fibank). Така банката се явява посредник между държавните институции и земеделските стопани. Банката плаща авансово 100% от размера на субсидията, която земеделските стопани получават от европейските и националните фондове по схемата за единно плащане на площ, като им предоставя кредит. Положителен момент в практиката на Първа инвестиционна банка е това, че тя предлага на кредитополучателите си *фирмена дебитна карта*, с чип с безплатно издаване и поддръжка, и *кредитна карта* с предварително одобрен лимит, в размер на 10 хил. лв.

Взаимоотношенията на микро, малките и средните предприятия с банките не се изчерпват само с искането и съответно отпускането на кредити. Банките могат да подпомогнат развитието им и чрез въвеждането на облекчени условия по предлагани от тях банкови услуги, например откриване, обслужване и закриване на банкови сметки. В тази посока разходите на тези предприятия значително ще бъдат намалени, ако банките им осигуряват:

- Безплатно откриване на разплащателни сметки в евро и лева;

- Без разходи за поддържане на разплащателните сметки;

- Без такси за инсталиране и поддръжка на ПОС терминални устройства;

- Ползване на онлайн банкиране при намалени месечни такси, като клиентите не само получават информация за състоянието на сметките си, но имат право да нареждат левови и валутни преводи, да извършват масови плащания и други.

Заклучение

Всичко, изложено по-горе, показва многото възможности, които банковият сектор дава на бизнеса, за да се развива. Безспорен факт обаче е, че икономическата и финансовата криза, както и рецесията след тях, поставиха на изпитание както търговските банки, така и целия бизнес, в т.ч. дребния и средния бизнес. Банките продължават да са изправени пред риска микро, малките и средните предприятия да не реализират бизнес идеите си и така да ги изправят пред сериозни проблеми с качеството на кредитните им портфейли. Съвсем естествено е те да реагират на несигурността с повишени изисквания като: наличие на бизнес и кредитна история, даване на високоликвидни обезпечения и други. Дребният и средният бизнес също са изправени пред дилемата ще се справят ли сами със собствени средства да се ориентират към Европейски програми или да се обърнат към търговските банки. По отношение на банковите кредити притеснението на предприятията е дали ще бъдат одобрени за кредит, от една страна, а от друга, дали ще се справят с погасяването на отпуснат кредит.

В заключение може да се обобщи, че развитието на микро, малките и средните предприятия и на банковия сектор изисква установяване на хармонични връзки и зависимости, които да бъдат в интерес и на двете страни. В тази връзка съчетаването на кредитни продукти, предлагани от търговските банки,

с гаранционни схеми на Българска банка за развитие биха били успешна практика в сегашните условия в икономиката.

Литература

Янева, Л. (2014). Възстановяват ли се малките и средните предприятия от икономическа криза. „Статистика“, бр. 2.

Закон за малките и средните предприятия. Държавен вестник, бр. 82 от 16.10.2009 г.

Закон за българска банка за развитие. Държавен вестник, бр. 102, от 21 декември 2012 г.

Изследване на предприемачеството и перспективите за развитие на иновациите в МСП 2012–2013 г. Изпълнителна агенция за насърчаване на малките и средните предприятия. www.sme.government.bg/?p=15940.

Национална стратегия за насърчаване на малките и средните предприятия 2014–2020. Министерство на икономиката и енергетиката, 2013. www.sme.government.bg/uploads/2013/08/sme_strategy-2014-2020.pdf.

Политика на Европейския съюз за малки и средни предприятия. 2004. es.europa.eu/small_business/policy-statistics/policy/index_bg.htm.

Харта за малките и средните предприятия. www.sme.government.bg/up-content.../Evopeiski_harta_za_malki_predpiqtq.doc

European Central Bank. (2013). Survey on the access to finance of small and medium-sized enterprises in the Euro Area.

Small business act for Europe; es.europa.eu/.../business.../small.business_act/index.eu.htm.

www.bbr.bg

www.sgeb.bg/kredit-i-findnsirane/kredit-jeremie.html

<https://www.mi.government.bg/news/the-new-operational-programme-initiative-for-small-and-medium-enterprises-provides-102-million-eur-2516.html>.

<https://www.mi.government.bg/bg/themes/programma-cosme-2014-2020-1361-442.html>

<https://unicreditbulbank.bg>

<https://rbb.bg>

<https://fibanbank.bg>